

A *Tett* és a magyar avantgárd fogadtatását már sokszor elemzték, kevesebb szó esett viszont Kassák első köteteinek visszhangjáról.¹ Kassáknak *A Tett* előtt három kötete jelent meg: *Életsiratás* (novellák), 1912, *Isten bőrnyakái* (három egyfelvonásos), 1914, *Eposz Wagner maszkjában* (versek), 1915. Ezek a művek alapozták meg Kassák tekintélyét.

A liberális Magyarország liberális sajtója a várva-várt autentikus proletárirót üdvözölte Kassák Lajos személyében. A liberális sajtó sokrétegű, tagolt, ellentmondásos. A *Nyugat* és ellenfele, a *Magyar Figyelő* egyaránt beletartoznak. Eppen így *A Hét*, az *Új Idők*, a szociáldemokrata *Népszava* vagy a katolikus *Élet*. Az 1913-ban indult *Új Nemzedék* első évfolyamaiból inkább csak utólag olvasható ki az antiliberális tendencia. A *Magyar Kultúra és Tudomány* viszont indulásától fogva (1914) harcosan, agresszíven antiliberális.

A liberális kritikusok és írók egy része az irodalom megújulását a munkásságtól illetve a szocializmustól várja, a hivatalos szociáldemokrata párt sokszor szektás irodalompolitikája ellenére is. Garami Ernő *A megváltás felé* című drámájának alakjait elemezve, Ignotus a *Nyugat* első évfolyamában így írt: „Ezeket életükben meglátni s a művészetbe bevinni csak ők képesek, mint a felszabadulását, a művészethez való felemelkedését sem köszönheti majd a munkás nép másnak, mint önmagának, — s mint ahogy felszabadulásával az emberiséget, művészetével a művészetet viszi majd a megváltás felé”.²

Hasonlóképpen látja a munkásság és a szocializmus szerepét Ady is, aki a *Népszava Olvasótárá*nak is dolgozik, Nagy Lajoshoz és Juhász Gyulához hasonlóan. Jellemző, hogy Kosztolányi a *Modern költők* című könyvében, az egyes költőket ismertető bevezető jegyzetekben szinte minden egyes esetben közli, ha a bemutatott költőnek volt valami kapcsolata a munkásmozgalommal vagy a szocializmussal. Így például Verhaerenről elmondja, hogy „újabb verseiben a város, a nagy tömegek költője. Művészi hitvallását támogatja nemes-szocialisztikus világnézete”. Verhaeren ezidőtájt Európa egyik legnépszerűbb költője — és a Belga Munkás Párt művészeti szekciójának vezetője. A másik neves belga, a Nobel-díjas Maeterlinck, anyagilag támogatja a sztrájkoló belga munkásokat. Az általános sztrájk a „levegőben lóg”, Marinetti korai drámáját a milánói általános sztrájk ihlette. A munkás-téma általános a világirodalomban, és ezidőtájt válik népszerűvé Magyarországon is Knut Hamsun, Jack London és Gorkij. Az általános léggört jellemzi, hogy senki sem vitatja az ismert német szociológus, Sombart nézetét, mely szerint a kapitalizmus végső stádiumába lépett. Kassák fogadtatását ez a háttér (is) magyarázza. A „véres csüörtök” ugyanazon 1912-es évben bizonyította a munkásság erejét, és váltotta ki széles értelmiségi réteg (így Babits) rokonszenvét, amikor az *Életsiratás* megjelent.

Noha a *Független Magyarország* már korábban is közölte verseit, Kassák igazi bemutatkozása a *Renaissance* 1910/5. számában történt. Öt versét közölték, „ezeket a verseket egy 23 éves vasmunkás írta” megjegyzéssel. Kassák ugyan megbántódott — az *Egy ember élete* tanúsága szerint —, de a szerkesztők, Zigány Árpád és Révész Béla személye biztosíték arra, hogy e megjegyzéssel Kassákat nem állt szándékukban sérteni. A proletáriátus irodalmi jelentkezését kívánták csak hangsúlyozni: egy vasmunkás is tud olyan verseket írni, mint a tanult intellektuelek. Kassák egyébként sem ezt az öt versét, sem más korai írását nem vette fel köteteibe.

Kassákról az első méltatást a *Független Magyarország* közölte. Az *Egy ember élete* szerint váratlanul érte a cikk megjelenése, és nagy örömmel töltötte el, visszaadta önbizalmát. Az *Egy ember életében* idézi is néhány sorát. Mivel a névtelen szerző cikke azóta sem jelent meg újra, érdemes nagy részét idemásolni.

¹ Vö. *Jelzés a világba. A magyar irodalmi avantgarde válogatott dokumentumai*. Válogatta és szerkesztette BÉLÁDI Miklós és POMOGÁTS Béla. A szöveget gondozta POMOGÁTS Béla. Bp., 1988. — DERÉKY PÁL, *Az esztétizmus és avantgárd világa a magyar irodalomban*. ItK 1989/1-2.

² IGNOTUS, *A megváltás felé*. Nyugat, 1908. I. 413.

Egy fiatal csendes ember jár itt közöttünk, hangos vélemény nélkül, mint akinek hallgatólag útján csak érzései vannak, mint aki sokat lát befelé s akinek az élete is, minden sora önmaga emberi mélysége felé fordul. Kassák Lajos a fiatal író, akinek nevét a nagyközönség még alig ismeri [...]

Egy ideig az államvasutaknál alkalmazást talált, pályaudvart, műhelyeket söprögetett, aztán pék lett, s a kosztjáért dolgozott egész nap. Nagy nehezen sikerült neki egy pártost összegyűjtenie, és vett rajta festőállványt, festéket és ecsetet. Naposszat festett, önmaga jött rá a festés technikájára [...]

Ebben az időben jelent meg első verse nyomtatásban, amelyet a *Független Magyarország* közölt. Ugyanekkor olvasta Gorkij *Málváját*, Dosztojevszkijt, Flaubert [sic!] és Balzacot. Megszédült a könyvektől, új színek, sejtések csapódtak a lelkéhez s amint az egyszerű lelkék önkénytelenül valami nagy fizikai változásban látják a módot, amellyel kielégíthetik ideges indulataikat, vágyaikat — így indult ő Párizsba gyalog, nyolcvanhét krajcárral. Ausztrián, Olaszország egy részén át három hónapi keserű nélkülözés után koldulva ért el Párizsba. A Szajna partján, a végkimerüléstől, amelyet fokozott a nagy elfogódás Párizs láttára, összeesett.

Hosszú ideig élt Páris fenekén, nyomorgott és fáradhatatlanul kereste fel temetők, kaptárak műkincseit. A Quartier-Latin mögött van egy menház, itt aludt éjszakánként Páris apachai, csavargó koldusai között. Éjszakánként sokszor ébredt fel elfojtott beszédekre, amint a csavargók egy-egy betörés vagy útonállás részleteit tervezték. Teljesen ismerte azt a bűnös, féktelen, vad életet, mely Párizs éjszakáiban tombol s amely nem ritkán eredeti koldusi szépségektől gazdag.

Ezekkel a mély impressziókkal indult tovább Párizsból. Franciaországon át keresztül csavarogta a német birodalmat, Hollandiát, Belgiumot. Oroszországban egy éjszakai anarchista ülésen le is tartóztatták, és napokig börtönben ült. Aztán Belgium határáig toloncolták, ahonnan újból gyalog nekiindult az éjszakának és Amsterdamig jutott, emberfeletti szenvedések árán.

Nemrég jött haza ...³

Befejezésül a cikkíró közli, hogy Kassák novellái megjelenés előtt állnak, és drámáit az egyik színháznál olvassák.

Nem véletlen, hogy Kassák a cikknek csupán egyetlen passzusát közölte önéletrajzában. A szerző ugyanis meglehetősen sok kulisztatitkot tud Kassák életéből, amiket verseiből nem olvashatott ki. Ezeket Kassáktól magától, vagy valamelyik közeli ismerősétől hallhatta. Ilymódon viszont megdől a részlet „fikciója”: a mélyponton lévő Kassák váratlanul olvas magáról a *Független Magyarországnak*. Sokkal valószínűbb, hogy a *Független Magyarország* „előzetes” cikket, reklámszöveget ír Kassákról, Kassák — legalábbis hallgatolagos — jóváhagyásával.

Kassák szereti a drámai fordulatokat. Nem tud a készülő cikkről — és a cikk váratlanul megjelenik. Az *Egy ember élete* következő, *Háború* című kötetében a hirtelen felbukkanó Szittyá meglepetten hallgatja Kassák új verseit, Kassák pedig az ismeretlen *Mistral*ról értesül. Kassák előadása nyomán az olvasó sem tudhatja biztosan, hogy a *Mistral* valóban létezett-e vagy csupán Szittyá fantáziájában.⁴ Holott hónapokkal a pesti találkozás előtt Szittyá a *Mistral*ban közli a leendő *Eposz Wagner maszkjában* egyik darabját. Lehet, hogy Kassákhoz nem jutott el a *Mistral* első száma, de a verset el kellett juttatnia Szittyához. Mindkét esetben azonos írói fogásról van szó. Kassák tudatlannak tettei magát, hogy a kedvező esemény annál hatásosabbnak, meglepőbbnek, váratlanabbnak tűnhessen. Persze

³ *Független Magyarország*, 1912.

⁴ *Egy ember élete*. I. rész. Bp., 1983. 239–241.

az is lehet, hogy Kassákot mindkét esetben egyszerűen megcsalta emlékezete, mert a fikció hitelesebbnek tűnt, mint a valóság.

Más oka is lehet annak, hogy a *Vergődés* könyvében Kassák csupán egy részletet idéz a *Független Magyarország* cikkéből. Előzőleg ugyanis, a *Csavargások* könyvében már leírta nyugat-európai útját. Az útvonal a *Független Magyarország* cikkében más, mint az önletrajzban. Kassák a cikknek csupán csak egy részletét idézhette, mert a teljes, vagy akárcsak teljesebb szöveg részben a *Csavargások* könyvének ellentmondó adatai, részben földrajzi zagyvaságai miatt kompromittálhatták volna.

Kassák első könyve, az *Életsiratás*, 1912-ben jelent meg. Címlapját sógora, Uitz Béla rajzolta. A *Nyugatban* Lesznai Anna, a *Kultúrában* Szász Menyhért, a *Népszavóban* Csécsy Imre ismertette. A *Hét*, az *Élet*, a *Vasárnapi Újság*, és az *Új Idők* recenziója névtelenül vagy monogrammal jelent meg. A Magyar Irodalomtörténet bibliográfiája szerint lehetséges, hogy Schöppfin Aladár írta a *Vasárnapi Újság* cikkét.

Lesznai Anna, aki 1909-ben a *Hazajáró lelkek* című verseskötetével tűnt fel, naplószerű személyességgel, költői lendülettel és nagy szeretettel írt a kötetéről. „Borzalmas szomorú könyv; s mint az életet — úgy éppen — nem tudja az ember, miért szereti ezt az írást.” Lesznai hangsúlyozza, hogy Kassák minden novellája mögött ott lappang a mese, s általutván a novella fekete bőtfűin, nagy gazdag ragyogással tölti el őket.”⁵

1977-ben, tíz évvel Kassák halála után, Nemes Nagy Ágnes az életmű egyik megkülönböztető sajátosságának a mesészerűséget tekinti.

Lesznai cikke konkluziójaként megállapítja: „És mesét, novellát, minden írását áthatja és ösztetartja az, ami legértékesebb eleme minden hitnek, mesének, játéknak és művészetnek. Az, hogy — nem tudom, hívő vagy hitetlen megírójuk, de ez mindegy — istenérzés, alkotóvá izzott érzése a létnek van mögöttük”.⁶

Kassák az *Egy ember élete*-ben visszatért Lesznai értékelésére.

„Annyi sok élet- és munkakedv van bennem, hogy a megírt dolgaim iránt meglehetősen kevés bennem az érdeklődés. A kritikákat sem fogadtam valami különösebb érzéssel, amiket első könyvemről írtak. Egyedül Lesznai Anna cikke mellett álltam meg hosszabb ideig. Ennek az írásnak volt egy passzusa, ami meggondolkodtatott. [...] Lesznai fölveti a kérdést, istenhívő vagyok-e, s nem tud feleletet adni rá, de érzi, hogy mély vallásosság van az írásaim mögött.

Nem vagyok istenhívő, nem vagyok vallásos, s mégis örülök, hogy kritikusom megérinti ezt a pontot. Amit ő írásaim mögött érez, azt én élő, érző, gondolkodó emberségnek nevezem. Hiszem, hogy ebben van írásaim ereje”.⁷

Lesznai Anna volt az egyetlen, aki Kassákról mint művésze, és nem mint proletárfőről beszélt. A többi kritika, ha rokonszenvvel, bátorítóan, sőt szeretettel is, Kassák mint a proletárfő témáját variálta.

„Szegény emberek, szegény nyomorúságos élete — milyen új volt az tizenöt év előtt. Milyen szokatlan tűz, milyen sohasem látott színek lángoltak fel az egyforma sorok között, mikor először szólalt meg a Nyomor. Azóta azonban jobban megszoktuk, mint a grófok és grófnék történeteit [...] Kassák Lajos azonban mégis fel tudja kelteni érdeklődésünket” — írja a *Hét*.⁸ „Proletárfő Kassák Lajos, novellái azonban elűtnek a szokványos proletárirodalomtól: hiába keressük benne a görögtűzet és kiélezett tendenciát” — mondja az *Élet*.⁹ „Gorkij jut eszünkbe és más oroszok — ezek láttak ilyen dolgokat. [...] Kassák egyáltalán nem energikus, harcoló természet, az ernyedten álmódózók, a szótlanul szenvedők közül való, amit ír, az ügyefogyottak költészete, akik a valóság szenvedései elől csak egy menekülést találnak, a tündérmesét ...” — állítja a *Vasárnapi Újság*.¹⁰ „Vigasztalan

⁵ *Nyugat*, 1913. I. 70.

⁶ *Nyugat*, 1913. I. 72.

⁷ *Egy ember élete*. II. rész. Bp., 1983. 125–126.

⁸ *A Hét*, 1913. I. 328.

⁹ *Élet*, 1913. 10. 313.

¹⁰ *Vasárnapi Újság*, 1913/I. 156.

sorsú emberek, az élettel szemben tehetetlen áldozatok poétája Kassák Lajos, aki novel-
láiban is poéta: velük érez, velük szenved szomorú, szürke hőseivel, és azoknak fájdalmát
nemcsak művészi erővel tárja föl, hanem a mi lelkünkbe is átülteti. De ez a fájdalom nem
csöndes megnyugvás és nem is rezignált önmegtágadás a sorssal szemben, hanem szinte
eruptív erejű lázadó érzés” — magyarázza az *Új Idők*.¹¹

Az *Életrajz* kritikusaik közül különös figyelmet érdemel Csécsy Imre a *Népszava* cik-
kírója, már csak személye miatt is. A sárospataki protestáns papok és tanárok nemesi
származású leszármazottja hatalmas lendülettel kezdte pályáját. Ady lelkes híve, a Galilei
Kör titkára, húsz éves korában, 1912-ben két kis könyvet is kiadott, egy novelláskötetet, és
a *Balkán-problémák* című tanulmányt. Az utóbbit Jászi Oszkár vezette be. Csécsy Sombart
és Jászi meggyőzte arról, hogy a kapitalizmus végső stádiumába érkezett, az angol Nor-
mann Mailor pedig arról, hogy „rossz üzlet a háború”, azaz nem kerül sor a háborúra. A
II. Internacionálé különben is legyőzhetetlen, és háborús veszély esetén, ahogy a német és a
francia szociáldemokrácia vezetői megígérték, kirobbantaná az általános sztrájkot. Csécsy,
mint az *Ady és Jászi kora* című mindmáig kéziratos önéletrajzában (1960) megírta, soha-
sem heverte ki az első világháború kirobbanását. 1913-ban Csécsy Ady-reminiszcenciákat
keltő cikkében lelkes hangon beszél a biztos jövőről. A jövő a negyedik rendhez tartozik,
politikailag és kultúráisan egyaránt. Kassák és két társa alkalom arra, hogy hitvallásukat
kifejtse. Az azóta sem újraközölt cikket részletesen idézem:

„Márciusos hangulatban írok új emberek indulásáról. Friss szellőfű tavasz szakadt ránk,
s vágyóbb, bizóbb áhítattal nézünk a holnap elé, mint valaha. S a mi holnapunk láza-
sabban bontogatja szárnyait, mint szomorú éveink előtt. Új embereket terem a kiszarolt
magyar föld — új lelkek szállnak föl a tegnapi sivár ködéből s új írók indulnak diadalos
útra, akiket nem bír elnyomni az élet szomorú gonoszsága [...]

Három új könyv fekszik előttem, mindhárom telve új hitekkel, új ígéretekkel. S írónk
hite nemcsak azt jelenti, hogy beváltják ígéreteiket, de azt is, hogy közelg a mi holnapunk.

A magyar proletár-irodalomnak három felkészült harcosa indult el. Sietek megjegyezni,
hogy ez a három könyv nem jelent semmi értékbeli tetőpontot, nem mutat biztos célba-
rést, csak elszánást, akaratot, ígéretet. Nem mondjuk rólok, hogy a művészet legnagyobb
értékeit hozzák, de mégis kedvesek a mi számunkra [...]

Kassák Lajos a föld fia. Nem a verejtékes, piszkos magyar földé [...] Kassák a föld
zenés lehelletét szívta. A tiszta szivárvány megtörtén tükröződik írásaiban, a napsugaras
fényt átszövi a füstös, poros élet [...] Fantáziája — a friss élet fantáziája — tündérmeséket
szó álmodó szeme elé, de az álomszág előtt leereszkedik a szürke függöny, a harcos, igazi
élet fátyola, és tiszta gyermekképzületük boldogságtól csillogó alakjai szomorú emberekké
elevenednek”.¹²

A *Kultúra* című folyóiratba Kassák könyvéről és Elek Alfréd új verseskötetéről, a *Pré-
dikáció*ról Szász Menyhért írt. Szász húsz éves, első verseskötetét a recenzió megjelenése
évében adta ki, Ady írt róla a *Nyugatra* néhány ajánló sort,¹³ olyan sorokat, amelyeket
Kassák két évvel később hiába kért tőle. „Nagyon megszerettem Kassák Lajost” — írja
Szász. „A nagy északi írótól tanult ... Súlyos és tömör szavai acélos csapásként ülnek a
szívünkre”.¹⁴

A liberális *Magyarország* liberális sajtója tehát elismeréssel fogadta Kassákot. Lesznai
Anna kivételével mindenki a proletárirót hangsúlyozta. At *Életrajz* 1912 karácsonyára
jelent meg, a recenziók 1913-ban, a világháborút megelőző évben azt sugallják, hogy a
proletáriródalom megteremtése a kor nagy szükséglete és lehetősége. Az általános felfogást
legtömörebben Szász Menyhért fogalmazta meg: Kassák „könyvével a rohamra törtető
magyar proletáriródalom értékesen megszaporodott.”

¹¹ *Új Idők*, 1913. 154.

¹² *Népszava*, 1913. március 22. 2-3.

¹³ *Nyugat*, 1913/II. 803.

¹⁴ *Két könyvről*. *Kultúra*, 1913. 47-48.

Kassák második kötete, *Az Isten báránycáái* 1914-ben, de még a világháború kirobbanása előtt jelent meg. Kisebb feltűnést keltett, mint az *Életsíratás*, de a *Nyugatban* (melynek már munkatársa lett) Szabó Dezső írt róla, és *A Hét* sem felejtette el. A kritikusok Maeterlinck hatását emlegették, és már nem ismételték származását. Szabó Dezső mindenestre kiemeli, hogy „ő inspirálója — ez szabja meg szeme irányát is — az a mély megindulás, amit a mindenféle embernyomorúság kelt benne, és ami már novellagyűjteményének (*Életsíratás*) is alaphangja. Úgy látszik az új generáció az irodalmat megint egy felelősséges elhivatásnak érzi az élet fennebb ölelésére. Ennek az új érdeklődésnek Kassák Lajos egy szép komoly ígérete”.¹⁵

E cikknek és főként az utolsó két idézett mondatnak szerepe lehetett abban, hogy 1915-ben Kassák Szabó Dezsőt kérte fel *A Tett* beköszöntő cikkének megírására. Amikor Szabó Dezső az „új generációt” emlegeti, valószínűleg azokra a *Nyugatban* belüli vitákra is gondol, melyeknek a lényege az volt, hogy le kell-e zárni a költői forradalmat, vagy új tehetségek felfedezésével folytatni lehet.

Szabó Dezső cikke a *Nyugatban* abban a számában jelent meg, amelyben Elek Arthur méltatta Harsányi Kálmán *A kristálynézők* című regényét. A nemzetközi avantgárd magyarországi fogadtatása szempontjából fontos dokumentum, hogy Harsányi regényében Muncht és Picassot egyaránt zseniális művészként emlegeti. Picasso képeit és a futuristákét Kassák 1913-ban Budapesten láthatta, az *Egy ember életében* beszél is erről. A futuristákról a *Nyugatban* több közlemény is jelent meg, a legkevesebb fenntartással Szabó Dezső beszélt róluk.

Az *Egy ember életének* fikciója szerint a váratlanul felbukkant Szittyta meglepődve kérdezi: „Hogyan jöttél rá, hogy most ilyen verseket kell írni?” Kassák válasza: „A háború nemcsak a külső világot, hanem az ember lelkét is felforgatta”.¹⁶ Az *Eposz Wagner maszkjában*, melynek támogatását Ady elutasította, és amely Szittyta segítségével jelent meg, nagy siker volt. Az *Életsíratás* kritikusaiknak paternalista hangvétele eltűnt (majd Németh László és Halász Gábor írásaiban tér vissza — egészen más körülmények között a húszas-harmincas évek fordulóján). Kassák új hangja sem a *Nyugat*, sem *A Hét*, sem a *Népszava*, sem az *Új Nemzedék* kritikusaikat nem bántja, sőt, éppen ellenkezőleg, lelkesíti. A harcosan antiliberalis *Magyar Kultúra és Tudomány* viszont Kassák könyvét ürügyül használja arra, hogy a *Nyugatot* (ismét) támadhassa.

Szerencsés szerkesztői sugallatra a *Nyugatban* Kosztolányi méltatta az *Eposzt*. 1914 tavaszán jelent meg remekműve, a Baudelaire és Whitman utáni világlírárt bemutató *Modern költők*, melyben már szerepeltek a német expresszionisták és az olasz futuristák is. Kosztolányi élénk érdeklődéssel, megértéssel és heves ellenérzéssel figyelte 1909 óta a futuristákat, mindenekelőtt harsány háború-imádatukat utasítja el (nemcsak 1915-ben, hanem már 1909-ben is). Kassák nem futurista, hanem expresszionista, mondja Kosztolányi. „Kassák Lajos, a fiatal költő, aki az isten báránycáiról, a szenvedőkről és a szegényekről, a főváros árváiról írt, most a hősökhez, a háború árváihoz fordul. Ő is szűk dióhéjba szorítja a rengeteg tárgyat. Tudja ezt a sujet-t nem lehet *egy* verssel vagy *egy* hangulattal elintézni. Új formát keres. Az expresszionizmusban találja meg. Egyszerre sok érzésgondolat rohan meg bennünket, és ezeket *egyszerre* kell kifejeznünk, egy markolással. [...] A vállalkozás merész és érdekes. Ha elolvassuk ezt a versesfüzetet, meggyőződhetünk arról, hogy a költő néha közel jár a célhoz, a versek végtelen forradalmas, kaotikusan vajúdo, tűzben és füstben tekerdő sorai a mai lelket zendítik meg, és a szavak, amelyeket mintha felrobbantott volna a világ katasztrófája, új pályákon keringenek.” Kosztolányi miután elutasítja Marinetti háborús verseit, így ír: „Az igazi háborús költészet csak a szenvedésben lehet gazdagabb, nem a színben. Ha valakit megölt a háború, a régi kéjenc esztétát ölte meg. Nekünk csak keményebb erkölcsöt adhat, bárab hitet, több és öntudatosabb közösséget az emberekkel. Kassák Lajos a jó úton jár”.¹⁷

¹⁵ *Nyugat*, 1914. I. 653.

¹⁶ *Egy ember élete*. II. rész. Bp., 241.

¹⁷ *Nyugat*, 1915. I. 625–626.

Kosztolányit a háborús költészet problémája és lehetősége komolyan foglalkoztatta. Erről beszélt Szász Menyhért *Ének a néma mankóról* című kötetét ismertetve is. Régen a háború titok volt, ma már nem az, mert ismerjük az okát. A mai költők a régi háborús költészetet követik, s nem az életet, ezért elégtelen költészetük. Szász Menyhért, akinek nincsenek titkai, szabadverseiben az életet követi.¹⁸

A Wilde-fordító H. A. (Halasi Andor), aki később *A Tett* munkatársa lett, *A Hétkben* közzétett cikkeiben egyaránt írt Szász Menyhért és Kassák Lajos könyveiről. Közös kifogása, hogy nem vállalják a háborút. Szász Menyhért csak az élet értelmét ismeri, a halálét nem.¹⁹ Kassák, „a kultúrának ez a kamasza tragikusan érzi árva erejét, nem tud kapcsolódni másokkal, nem vállal nagy közös emberi vágyakat, elszigetelődik külön állásban, kultúrája öncélú, kozmopolita kultúra”. Halasi hangsúlyozza, hogy Kassák sokat változott az *Életsiratás* óta, és ezt a háborúnak tulajdonítja. Kiemeli a versek erejét. Ő is szíkeseknek tartja megemlíteni, hogy Kassáknak semmi köze sincs a futurizmushoz. „A hangutánzás a nyelv ősi kifejezési eszköze, s Kazinczy sem volt futurista, amikor a ‚békák’-ról verset írt, s így kezdte: ‚Brekeke, brekeke, koáksz, tu, koáksz, koáksz, tuu’ ”.²⁰

A *Népszava* cikkírója az sz.m. monogrammot használja. Szász Menyhérttel lenne azonos? Valószínűleg, de nem feltétlenül. Az *Ének a néma mankóról* költője írhatta ezt az 1915-ben merész — azóta közhelyé koptatott — cikk-kezdő mondatot: „A tömegek hangulata ma mindenütt egy — a béke utáni vágy”. A recenzió megfigyelései költőről tanúskodnak: „A könyv az eposz irodalomtörténeti meghatározásának nem felel meg. Amit Kassák nagyon jól tudott. Ez az eposz, ellentétben a külső cselekménnyel, egy érzékeny szívű ember lelki feszültsége belső cselekvéssel”. [...] Kassák feláldozta a hagyományokat az új formákért, amelyeknek legszebb éke a plaszticitás. Lírája szélesen hömpölygő és távlatokat nyitó líra. Versein nem egy alapritmus vonul át. A falu költészetével ellentétben a város költészetének nevezhetjük, a város ezer oldalról jövő, hangos, ezer ütemű, de a költőnek a végén egy alaphangot görgető ritmusával.”²¹

A recenzió egyértelműen tiszteletadás.

Szász Menyhért írt Kassákról, Kosztolányi Kassákról és Szász Menyhértről, Csongor (Lendvai István) közös cikkben ismertette mindhármuk háborús verseit az *Új Nemzedékben*. Kassák ekkor az *Új Nemzedék* munkatársa volt. Az *Új Nemzedékben* közölt publicisztikája jelentőségét Aczél Géza tisztázta — az *Eposz Wagner maszkjában* előkészítése volt.²²

Lendvai — azóta sem újraközölt — érdekes cikkét részletesen idézem: „... itt nem hivatalos háborús irodalomról van szó, hanem intellektuel-vallomásokról, amelyekből természetesen a hivatalos szürkeséggel együtt a magyar pirosság is hiányzik: a nemzeti vonás egy pillanatra sem ütökzik fel a sorokból, itt a háborúról tesznek vallomást megriadt, szánakozó és sirató elmék, az ember beszél a háborúról. Ezt minden kisebbíteni akarás nélkül ide kell jegyezni.

Kosztolányi füzete (*Őcsém*, 1914–1915) természetesen a legrutinosabb. [...] Külön irodalmi szenzációt, revelációt nem hoz a füzet, a régi Kosztolányi hozzászól a háborúhoz azzal a bravúrral, amellyel a béke napjaiban az optofonhoz és egyébhez.

Hármuk közül csak Kassák Lajos az, aki a világváltó nagy eseménykáoszhoz új hurokat von a hegedűre, és — ahogy Kosztolányi a *Hétkben* megállapította — expresszionista módon egyszerre próbál megérzékíteni egész történelmi komplexumokat, sajátos ritmussal, itt-ott erősen lélekbe villanó hasonlatokkal, sokáig kísérő plasztikus sorokkal [...] ott kattog a háború rettenetes zenéje — ha kell hangutánzásokkal is —, a háború szinte kiszaglik e sorokból. A háború tömegmozgásait, tömegérzéseit érzékelteti ez a kis füzet

¹⁸ Nyugat, 1915. II. 867–868.

¹⁹ A Hét, 1915. 306.

²⁰ A Hét, 1915. I. 278–279.

²¹ Népszava, 1915. ápr. 11. 7–8.

²² *A teremtő avantgarde*. Bp., 1988.

rutintalan utakon, egy újszerű eposzra törekvés mozgatja, telíti betűit, ezért kell Kassák művét a jelentős és érdekes írások jegyzékébe már most felvenni.

Szász Menyhért a néma mankókról énekel, az ágyúk elé dobott hűszévesekről . . . Kifogástalan versek, új hangok nélkül, egy irtalmas szamaritánus széljegyzetei, pirostentával írt félkiáltó és kérdő jelei a nagy történet margóján. Ezt különben mind a három füzet-ről elmondhatnók, egy irodalmi plusszal Kassák javára, és egy oldalpillantással az asztalfőkokra, amelyekben szintén háborús versek várákznak, Adyra gondolunk, és még néhányra.²³

Kosztolányi kritikája ugyan a *Nyugatban* és nem *A Hétkben* jelent meg, de az elírás nem véletlen, *A szegény kisgyermek panaszai* költője a *Nyugat* indulása után is hű maradt *A Hétkhez*. Lendvai futurizmust már nem is tagadja, Kosztolányi nyomán expresszionistának nevezi Kassák technikáját, de hogy az „egyszerre” ábrázolást a futurizmus „fedezte fel”, az expresszionizmus vagy netán a kubizmus, az a nemzetközi szakirodalomban változatlanul vita tárgyát képezi. Azaz, nem egyértelmű, hogy amit Kosztolányi és nyomában Lendvai expresszionizmusnak nevez, az valójában, végsősoron nem futurista találmány-e.

Lendvai Kassáknak nyújtja a palmát a három költő közül, mert új hangot talált. Ez az új hang nem a szabadvers következménye, hiszen Szász Menyhért is szabadverseket ír, sőt, néha még maga Lendvai is, az *Új Nemzedékben*. A szabadvers a századeleji folyóiratokban, főként a szimbolizmus hatására, békésen terjedt, különösebb emciókat vagy vihart nem váltva ki. A szabadverset és valamilyen politikai irányzatot, irodalmi tendenciát még nem azonosítanak. Pontosabban, a szabadvers elleni támadást majd az *Eposz* váltja ki, jobboldali radikális körökben.

Lendvai az egyetlen (talán azóta is), aki az eposz szót a címben komolyan veszi, hiszen az eposz mindig is „világ váltó” háborúk leírása volt, és Kassák az új típusú háborúra reagál. Nagyon érdekes és fontos, hogy Lendvai Adyra utal.

Adynak 1914 és 1918 között nem jelent meg könyve, tehát 1915-ben — addigi — háborús versei, néhány folyóirat-közléstől eltekintve, ismeretlenek voltak. Ady — látszólagos — hallgatása, érzelmetli Lendvai, növeli az új hangon megszólaló Kassák súlyát. Ez az első eset, hogy Ady és Kassák nevét ugyanabban a cikkben, és ráadásul egymással csaknem szembesítve, leírják. Ady és Kassák szembesítésére, egymással szembeállítására majd két évvel később, a MA Kassák-számában kerül sor. Itt jegyzem meg, hogy Lendvai később is Kassák, a költő híve marad, miközben a Kassák köré csoportosuló avantgárd mozgalmat támadja. *A Tett* megindulása után Babitsnak sem Kassákkal a költővel, hanem az irodalomszervezővel van problémája.

A Magyar Kultúra, amely élesen támadja *A Hétkkel* kezdődő irodalmi fejlődést, me ronszenvezik Kassákkal. Előbb folyóirat-szemléjében, az *Új Nemzedék*et bírálva írja Nagy Péter: „Kassák Lajosnál, mint Füst Milán egészen komoly utánczójánál, ismét felvetődik a kérdés: vajon a rossz próza fogja-e a jövőben pótolni a versnek hűlt helyét?”²⁴ Utóbb Szalay László bírálja az *Eposzt*. „Nem tudjuk ugyan biztosan, de azt hisszük, hogy a szerző csak paródiát akart írni: ki akarta gúnyolni a wagneres maszokban vagy még inkább annak is csak hatványozott torzításaiban tetszelgő nyugatosokat”. A cikk konklúziója: „Csak így tovább, urak: ez a verselés a legjobb ‚deduction ad absurdum’ ”.²⁵

A század elején a szabadvers fokozatosan és problémátlanul terjedt, jobbára a francia szimbolizmus hatására. (Nem találtam magyar nyomát Marinetti 1904-es nemzetközi szabadvers anketjának.) A szabadvershez, önmagában, értékritérium nem tapadt, mint az időnként szabadverssel jelentkező Lendvai cikkében is látható: Szász szabadverset ír és hagyományos költő, Kassák szabadverset ír, és újító. *A Magyar Kultúra* recenziói az első jelei annak, hogy a szabadvers a rossz verssel, a nem-verssel azonosul. Ennek a hangulatnak, felfogásnak, meggyőződésnek semmi köze sincs Babits vitájához Kassákkal a szabadversről. Babits nem a szabadvers létét, hanem mindenhatóságát vitatja egyfelől,

²³ Új Nemzedék, 1915. május 23.

²⁴ Magyar Kultúra és Tudomány, 1915. I. 133.

²⁵ Magyar Kultúra és Tudomány, 1915. I. 378.

másfelől pedig a szabadvers és a modernség azonosítását tagadja. Egy évvel Babits tanulmányának megjelenése után a Laforgue-i szabadverstől Gautier kötött formáig visszatérő T. S. Eliot szintén a szabadvers variációs lehetőségeinek szűköségét hangsúlyozza, miközben Poundot is, meg önmagát is elkülöníti Marinettitől. Babits és Eliot véleményének összevetése azonban már újabb tanulmányt igényel.

Összefoglalva az elmondottakat: a liberális Magyarország liberális sajtója paternalista jóakarattal fogadja Kassák első könyvét. A szerzőben a régen várt autentikus proletárirót ünnepli. Kassák harmadik könyvét, azaz első verseskötetét, az *Eposzt* határozott kritikai siker övezi. A háborús élmény egyetlen igazi, új formát teremtő kifejezőjének tartják. Kassák tehát sikeres szerző, amikor *A Tettet* megindítja.

Ferenczi László